Воєнні дії в 1944 р.

1. НАСТУПАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК, ВИЗВОЛЕННЯ ТЕРИТОРІЇ СРСР. ПЕРЕНЕСЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ У СХІДНУ ЄВРОПУ. До 1944 р. війська нацистської Німеччини та її союзників ще утримували значну частину окупованих територій. Союзники вели бої в Південній Італії. Німеччина зуміла розширити випуск озброєнь, провести тотальну мобілізацію, але стратегічну ініціативу вже втратила.

14 січня — 29 лютого 1944 р. було проведено успішну наступальну операцію під Ленінградом. Місто було повністю деблоковано. Закінчилася 900-денна блокада.

Практично одночасно із цим тривала кампанія з визволення Правобережної України. Ключовою з них стала Корсунь-Шевченківська операція. Війська 1-го Українського фронту (командувач М. Ватутін) і 2-го Українського фронту (командувач І. Конєв) оточили корсунь-шевченківське угруповання противника. У результаті було знищено 55 тис. німецьких солдатів, 18 тис. взято в полон. За тактикою і військовим мистецтвом оточення цю операцію назвали «другим Сталін градом».

26 березня 1944 р. з'єднання 2-го Українського фронту першими вийшли до державного кордону СРСР. У середині квітня війська 1-го Українського фронту підійшли до передгір'я Карпат. Більшу частину Правобережної України було звільнено.

За наступом на Правобережній Україні 8 квітня 1944 р. почалася Кримська операція 4-го Українського фронту (командувач Ф. Толбухін). Вона завершилась 12 травня повним розгромом німецько-румунського угруповання.

Німецьке командування вважало, що влітку 1944 р. радянська армія продовжить наступ у південному напрямку. Однак радянська армія зосередилася на розгромі групи армій «Центр».

СПІВВІДНОШЕННЯ СИЛ НА РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОМУ ФРОНТІ влітку 1944 р.

Сторони	Особовий склад (млн осіб)	Танки	Гармати	Літаки
Радянські війська	6,5	8000	83200	11800
Німецькі війська та їхні союзники	4,0	5200	49000	2800

ЦІКАВІ ФАКТИ

Ряд операцій радянського командування завершального етапу війни став зразком в історії воєнного мистецтва. Замість широкомасштабного наступу по всьому фронту послідовно проводилися операції на різних ділянках. Перенесення ударів з одного напрямку на інший змушувало німецьке командування перекидати сили з одного місця радянсько-німецького фронту на інше.

Війна висунула багато енергійних, талановитих радянських воєначальників, таких як: Г. Жуков, І. Конєв, Ф. Толбухін, О. Василевський, Р. Малиновський, Л. Говоров, К. Рокоссовський, А. Єременко, К. Мерецков, І. Баграмян та ін.

Наступ радянських військ розпочався 10 червня 1944 р. Було завдано потужного удару по фінській армії на Карельському перешийку. 2 вересня 1944 р. уряд Фінляндії підписав перемир'я із СРСР. Радянський Союз залишив за собою територію, яка відійшла до нього в 1940 р. У жовтні 1944 р. за згодою норвезького уряду радянська армія вступила на територію Норвегії, визволивши її північну частину.

Влітку основний удар радянських військ був спрямований на Білорусію. Білоруська операція під кодовою назвою «Багратіон» почалася 23 червня і тривала до 29 серпня 1944 р. Наступ здійснювався силами чотирьох фронтів під загальним командуванням Г. Жукова (1,2 млн осіб, 4 тис. танків, 24 тис. гармат, 5,4 тис. літаків). Маючи дані про слабкі сторони оборони противника (радянським військам протистояли 850 тис. осіб — 42 дивізії), Г. Жуков під час наступу в Білорусії вирішив змінити раніше визначену ділянку прориву. Сміливим ударом танкового корпусу вдалося захопити переправи через річку Березину, і близько десяти дивізій німецьких військ опинилися в оточенні (100 тис. осіб).

ЦІКАВІ ФАКТИ

Вигнання загарбників супроводжувалося новими злочинами Й. Сталіна. У травні 1944 р. з Криму було депортовано кримськотатарське населення. Депортація стала геноцидом кримськотатарського народу. Також депортації зазнали народи Північного Кавказу (чеченці, інгуші та ін.), болгари, вірмени, греки та інші народи, що проживали на Півдні України.

Льотчиця Валентина Гризодубова, уродженка Харкова, перша жінка, удостоєна звання Героя Радянського Союзу

ЦІКАВІ ФАКТИ

Під час проведення Білоруської операції 17 липня 1944 р. близько 60 тис. полонених німецьких солдатів під конвоєм радянських військ пройшли вулицями Москви. Слідом за ними рухалися машини, що вимивали асфальт, символізуючи цим очищення батьківщини від загарбників.

«Король тарану» льотчик-ас Амет-Хан Султан, герой кримськотатарського народу. 30 червня 1945 р. за збиті особисто 30 літаків противника різних типів і 19 літаків, збитих у групових боях, удостоєний звання двічі Героя Радянського Союзу

Добре продумана довгострокова система оборони Німеччини перетворилася на «котли» — Бобруйський, Мінський, Могильовський, Вітебський. 3 липня було визволено Мінськ, від якого залишилися лише руїни. Фронт було прорвано на ділянці 400 км. Радянські війська вийшли до кордонів Східної Пруссії та Польщі. Лише завдяки серії продуманих потужних контрударів танковими частинами німецькому командуванню вдалося уникнути остаточної поразки.

Розвиваючи успіх у Білорусії, війська 1-го Українського фронту (командувач маршал І. Конєв) успішно провели Львівсько-Сандомирську операцію (13 липня

— 29 серпня 1944 р.). Під Бродами було розбито вісім німецьких дивізій загальною кількістю майже 60 тис. осіб. Отже, радянська армія швидко пройшла Східну Галичину, зайнявши Львів, Перемишль і Станіслав. Було звільнено Білорусію й Західну Україну, 29 липня радянські війська вийшли до Вісли, захопили передмістя Варшави. Радянський наступ зупинився.

Саме в цей час у Варшаві Армія крайова підняла антинімецьке повстання, метою якого було відновлення влади довоєнного уряду Польщі. Повсталі захопили центральні райони столиці й сподівалися на підхід радянських військ. Проте Й. Сталін відмовився надати допомогу повсталим. Після майже місячних боїв повстання з великою жорстокістю було придушене. Варшава лежала в руїнах. Так руками нацистів Й. Сталін фактично усунув політичних конкурентів польських комуністів у післявоєнній Польщі.

Одночасно з наступом у Білорусії радянські війська здійснювали операцію зі звільнення Прибалтики. Наприкінці літа на центральній ділянці радянсько-німецького фронту ситуація стабілізувалася до початку 1945 р.: радянська армія звільнила Білорусію, Східну Галичину, частину Литви й Латвію, підійшла до кордонів Східної Пруссії, форсувала річки Нарев і Віслу.

Після захоплення радянськими військами Дрогобицько-Бориславських нафтових родовищ єдиним джерелом нафтопродуктів для німецької армії залишалися нафтові родовища Румунії. Тому їх оборона для німецького командування мала першочергове значення. Угруповання «Південна Україна» було одним із наймогутніших у вермахті. Для його розгрому радянське командування розробило Ясько-Кишинівську операцію (20—29 серпня 1944 р.). У результаті її проведення було оточено і розгромлено основні сили групи армії «Південна Україна», звільнено Молдавію. Успіх операції примусив Румунію слідом за Фінляндією шукати миру й виходу з війни.

У жовтні 1944 р. у результаті Карпатсько-Ужгородської операції була повністю звільнена територія України. До середини осені 1944 р. кордон СРСР було відновлено майже на всій його довжині.

Англійський генерал Бернард Монтгомері

2. ВІДКРИТТЯ ДРУГОГО ФРОНТУ. ВИЗВОЛЕННЯ ФРАНЦІЇ. Й. Сталін вимагав від союзників якомога швидше розпочати бойові дії проти німецьких

військ на заході Європи. Об'єднане ж союзне командування вважало за необхідне ретельно підготуватися до відкриття Другого фронту.

Англо-американська конференція в Каїрі (Єгипет) 5 грудня 1943 р. визначила, що найважливішими операціями 1944 р. мають бути вторгнення на півночі Франції у Нормандії («Оверлорд»), і на півдні Франції («Енвіл»). За новим планом, розробленим командувачем сухопутних військ союзників у Європі Б. Монтгомері й схваленим Д. Ейзенхауером, головних напрямків було два: на схід у район Руру та на південь із метою об'єднати зусилля з військами, що мали висадитися на Середземноморському узбережжі Франції.

Намірам союзників протистояв план німецького командування, що передбачав захист «Атлантичного валу» — оборонних споруд уздовж морського узбережжя Франції. Німецька система оборони «Атлантичний вал» простягалася від Антверпена до Біскайської затоки й далі на все Середземноморське узбережжя Франції (понад 2 тис. км). Проти неї союзники зосередили могутні сили вторгнення: 45 дивізій (1 млн осіб), оснащених усім необхідним, які підтримувалися 15 тис. літаками й 1 тис. кораблів. Німецьке угруповання в районі висадки налічувало 526 тис. солдатів, 2 тис. танків, 6,7 тис. гармат і мінометів, 160 боєздатних літаків.

На світанку 6 червня 1944 р. (день «Д», або операція «Оверлорд»), незважаючи на складну штормову обстановку на морі, почалася висадка союзних військ у Нормандії. Так було відкрито Другий фронт у Європі.

Невдовзі союзники розвинули успіх і звільнили від німців півострів Котантен, захопили стратегічно важливі порти Шербур і Кан. Вони остаточно перехопили ініціативу, коли генералу Б. Монтгомері вдалося розгромити німецькі танкові й механізовані частини в районі Фалез — Аржантан.

Виконання плану «Енвіл», що передбачав висадку на півдні Франції, довго відкладалося. Лише 15 серпня 1944 р. повітряний і морський десанти висадилися в районі Сен-Тропеза й Кана.

У тилу німецьких військ діяли багатотисячні загони партизанів. Після того як французькі дивізії оточили Тулон і Марсель із суходолу, а флот перекрив вихід у море, німецькі гарнізони капітулювали. Наступ на півдні був найбільш вдалою операцією. Союзники мінімальними втратами (1,3 тис. осіб) вщент розгромили німецьке угруповання (у полон потрапили 47 тис. солдатів противника).

У той час як розгорталися події на півдні Франції, війська союзників підійшли до Парижа. У місті розпочалося збройне повстання. На допомогу повсталим рушили танки французької дивізії, а також частини американської піхотної дивізії. Залишки німецького гарнізону капітулювали. Ш. де Голль наказав частинам генерала Ф. Леклерка влаштувати парад на Єлисейських полях. Після звільнення Парижа союзні армії вийшли на кордони Третього рейху.

ЦІКАВІ ФАКТИ

Другий фронт був відкритий у «день Д» — 6 червня 1944 р. У ході операції «Оверлорд» була здійснена наймасштабніша у світовій історії висадка десанту. Було залучено 12 тис. літаків, майже 160 тис. солдатів морського десанту на 5 тис. десантних кораблів, що одночасно перетнули Ла-Манш та висадилися на узбережжі Нормандії. Із моря цю армаду підтримували 600 військових кораблів. Хоч союзники забезпечили собі величезну перевагу в повітрі й деморалізували німців нищівними бомбардуваннями, їм не вдалося виконати план першого дня. Їхні втрати становили майже 5 тис. осіб. Особливо постраждали повітряно-десантні частини.

ЦІКАВІ ФАКТИ

Під час визволення Франції союзники втратили 40 тис. осіб загиблими, 165 тис. пораненими, 20 тис. осіб зникли безвісти. Німецькі втрати становили близько 700 тис. осіб (убиті, поранені, полонені тощо). Проте німецьке командування зберегло дисципліну, систему управління, залишався високим і бойовий дух армії. Німецькі війська відійшли до кордонів Третього рейху.

Шарль де Голль

Англійський фельдмаршал Б. Монтгомері та американський генерал-лейтенант О. Бредлі вважали, що удар, завданий німецьким військам у Франції, створив сприятливі умови для розгрому Німеччини. Вони розробили план із захоплення мостів у нижній течії річок Маас і Рейн, що мало відкрити шлях танковим частинам в обхід «лінії Зігфріда» з півночі й виходу їх на оперативний простір. Вирішальну роль в операції відводили повітряно-десантним частинам. Операція «Маркет-гарден» («Город») увійшла в історію під назвою Арнемська повітряно-десантна операція (17—26 вересня 1944 р.). Проте через збіг обставин (погодні умови, невдале обрання району висадки, несподіване зосередження німецьких танкових частин СС у цьому регіоні тощо) та сильний опір німецьких військ вона не досягла своєї мети. Позитивним наслідком цієї операції було те, що вона створила умови для визволення великого портового міста Антверпен у Бельгії, яке стало основним для постачання військ союзників.

3. ВИЗВОЛЕННЯ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ. 20 липня 1944 р. війська Радянської армії увійшли на територію Польщі. Наступного дня було оприлюднено маніфест Польського комітету національного визволення (ПКНВ), який був сформований із прорадянськи налаштованих діячів. Через кілька днів радянський уряд визнав за ПКНВ право створювати органи польської національної адміністрації на визволеній території. Керівники польського емігрантського уряду в Англії вважали, що в майбутньому уряді країни їм має належати щонайменше 80% місць. Радянський уряд підтримував ПКНВ у його незгоді із цими домаганнями.

Із метою зберегти вплив у звільненій Польщі емігрантський уряд і його збройні формування (Армія крайова) прагнули поставити радянське керівництво перед фактом відновлення польської адміністрації. Так, Армія крайова намагалася захопити Вільнюс і взяти під контроль значні райони Польщі. 1 серпня 1944 р. сили, що діяли за вказівками польського уряду в Лондоні, підняли антинімецьке повстання у Варшаві. Керівники повстання (Т. Бур-Коморовський та ін.) прагнули закріпитися у Варшаві, перш ніж туди увійдуть радянські війська. Проте їхній план не вдався. Німецькі війська придушили повстання, а місто перетворили на руїни. Лише в січні 1945 р. Радянська армія звільнила Варшаву від нацистів. Таким чином, після вступу радянських військ до країн Східної Європи в їхніх діях почали чітко простежуватися політичні мотиви.

Успішний розвиток Ясько-Кишинівської операції дав змогу перенести бойові дії на територію Румунії, а згодом Болгарії.

Патріотично налаштовані військові Румунії на чолі з королем Міхаєм та бойові загони, які їх підтримували, визволили столицю країни — Бухарест та утримували його до підходу радянських військ. Після повалення диктатури генерала Й. Антонеску країна оголосила про приєднання до антигітлерівської коаліції. Уже в серпні 1944 р. територію Румунії було визволено.

Радянські війська вийшли на кордон Болгарії. Болгарська армія не стала чинити опору. Тим часом комуністи підняли повстання в Софії та повалили пронацистський режим.

Висадка військ союзників на узбережжі Нормандії в день «Д»
6 червня 1944 р.

ЦІКАВІ ФАКТИ

Радянський уряд виступив із заявою, у якій зазначалося, що СРСР не прагне отримати будь-яку частину території Румунії або змінити існуючий лад, а має на меті разом із румунським народом відновити незалежність країни й визволити її від німецьких військ. За умови, якщо румунські війська припинять воєнні дії проти радянської армії і зобов'яжуться спільно з радянськими військами вести визвольну війну проти нацистської Німеччини, Радянська армія «не роззброюватиме їх, збереже їм повністю все озброєння і всіма засобами допоможе виконати це почесне завдання».

ЦІКАВІ ФАКТИ

Визволяючи територію Румунії, підрозділи 3-го Українського фронту вийшли на румуно-болгарський кордон. Болгарський уряд ще в 1941 р. приєднався до Антикомінтернівського пакту, оголосив війну США і Великій Британії, але не наважився вчинити так само щодо Радянського Союзу. Наприкінці липня 1944 р. болгарський уряд розпочав таємні переговори з англо-американськими представниками в Каїрі, порушуючи питання про направлення англо-американських військ у Болгарію. 5 вересня радянський уряд зробив заяву: оскільки Болгарія була в стані війни з країнами антигітлерівської коаліції, то й Радянський Союз віднині вважатиме себе в стані війни з Болгарією. Переговори в Каїрі було припинено.

Уранці 8 вересня 1944 р. радянські частини готові були відкрити вогонь. Однак коли передові загони радянської армії перейшли болгарський кордон, одна з піхотних дивізій болгарської армії зустріла їх із розгорнутими прапорами й урочистою музикою. Унаслідок збройного повстання патріотичних сил Болгарії та дій Радянської армії пронацистський режим у Болгарії було повалено, а з ним і монархію.

Болгарська армія та партизанські загони, що діяли на території країни, спільно з радянськими військами вибили розрізнені групи німецьких частин, які розташовувалися в Болгарії, і вийшли на болгаро-югославський кордон.

Кожна з країн, у визволенні якої брала участь радянська армія, відзначалася своєрідністю політичного становища. Для Югославії була характерна масова збройна боротьба із загарбниками. Народно-визвольна армія Югославії (НВАЮ) налічувала близько 400 тис. бійців. Союзники всіляко допомагали антинімецьким силам Югославії. Наприкінці вересня 1944 р. було розроблено план спільних дій частин 3-го Українського фронту й підрозділів НВАЮ. Під час штурму столиці Югославії Белграда командування фронту виконало прохання югославів: їхні частини увійшли до міста першими. Після визволення Белграда надійшов наказ Ставки закріпитися і «далі в глиб Югославії не просуватися». Югославські частини звільнили свою територію самостійно.

Уряд Угорщини на чолі з диктатором М. Горті за умов наближення фронту намагався найти порозуміння з країнами антигітлерівської коаліції. Переговори про вихід Угорщини з війни були успішними. Однак про це стало відомо

німецькому командуванню. Випередивши війська союзників, Німеччина окупувала Угорщину. М. Горті заарештували, а на його місце призначили лідера угорських праворадикальних сил національно-консервативного характеру Ф. Салаші. У результаті Угорщина залишилася єдиним союзником Німеччини, що воював до кінця війни. Війська вермахту за активної підтримки угорської армії чинили запеклий опір. Зусиллями 2-го і 3-го Українських фронтів вдалося оточити німецько-угорські війська в районі Будапешта. Боротьба за місто, не припиняючись ні на день, тривала до середини лютого 1945 р. Ще одна велика битва відбулася в районі озера Балатон, де німецьке командування організувало останній значний наступ проти радянської армії. Лише на початку квітня бої на території Угорщини закінчилися. Після цього радянські війська вступили в Австрію й звільнили Відень.

Восени 1944 р. Радянська армія надала допомогу народному антинімецькому повстанню в Словаччині. Тут, у Карпатах, разом із радянськими солдатами за свою батьківщину билися чехословацькі воїни. Було визволено закарпатські землі України й частину районів Словаччини. Остаточно Чехословаччину було звільнено в травні 1945 р. Вдалі наступальні дії радянських військ у Східній Європі створили сприятливі умови для звільнення Албанії та Греції, де партизанські армії завдали поразки німецьким військам.

4. НАСТУП НІМЕЦЬКИХ ВІЙСЬК В АРДЕННАХ. У жовтні 1944 р. союзники розпочали операцію, метою якої було прорвати «лінію Зігфріда», форсувати Рейн та оволодіти Руром — промисловою базою Німеччини. Проте наступ було зупинено.

Війська союзників забезпечували всім необхідним США та Англія. Вони були прив’язані до чіткості роботи атлантичних комунікацій, які, у свою чергу, залежали від пропускної здатності портів на півночі Франції, у Бельгії, Нідерландах.

УКЛАДЕННЯ ПЕРЕМИР'Я ІЗ СОЮЗНИКАМИ НІМЕЧЧИНИ

Дата	**Країна**
12 вересня 1944 р.	Румунія
19 вересня 1944 р.	Фінляндія
28 жовтня 1944 р.	Болгарія
20 січня 1945 р.	Угорщина

ЦІКАВІ ФАКТИ

Організації німецького наступу сприяли погодні умови, які не дозволяли союзникам використовувати перевагу в авіації. Маючи 39 дивізій проти 89

дивізій союзників, німецьке командування зосередило їх на відносно вузькій ділянці фронту. Німецький план був справжньою авантюрою. Німецькі танки мали пального на 100 км. Увесь розрахунок прориву фронту базувався на несподіваності захоплення складів пального американської армії. Для успішного просування німецьких військ був створений підрозділ, переодягнений у форму американської армії на чолі з О. Скорцені. Він мав просуватися тилами військ союзників, поширювати паніку й захоплювати важливі об'єкти.

Німецькі війська, що відступали, намагалися якнайбільше зруйнувати портові споруди, комунікації. Союзникам без значних ушкоджень дістався єдиний великий порт Антверпен. Він розміщувався близько до фронту та був ідеальним із точки зору постачання військ союзників.

А. Гітлер, програючи на всіх фронтах, не залишав надій переломити хід війни на свою користь. Він прагнув скористатися суперечностями між союзниками. Із цією метою німецьке командування підготувало великий наступ на Заході в районі Арденн. Метою операції було оточення союзних військ і захоплення Антверпена. Німецький наступ 16—26 грудня 1944 р. спочатку мав успіх. Німецьким військам вдалося просунутися на 90 км углиб оборони союзників. На початку січня 1945 р. німецька армія завдала ще одного удару в Ельзасі. Склалася ситуація, за якої ні союзники, ні німецькі війська не могли переломити хід боїв на свою користь.

В. Черчилль звернувся до Й. Сталіна з проханням розпочати наступ радянських військ. 12 січня 1945 р. радянські війська перейшли в наступ на 1200-кілометровій ділянці фронту. Також від несподіваного удару оговталися й союзники, які стали тіснити німецькі війська. Таким чином, останнє сподівання А. Гітлера на злам у ході війни не справдилося. Зрозумівши марність подальшого наступу, він наказав відвести війська за «лінію Зігфріда». Найбільш боєздатні частини були направлені на радянсько-німецький фронт у район Будапешта, де тривали запеклі бої біля озера Балатон.

5. ТИХООКЕАНСЬКИЙ ТЕАТР БОЙОВИХ ДІЙ. На початку 1944 р. США встановили свій контроль над Маршалловими островами, а із часом — над Маріанськими островами. У липні розпочалася операція зі звільнення Філіппін. Їх захоплення означало б для Японії розподіл її володінь на дві частини і втрату джерел сировини, що розміщувалися південніше. У той самий час американська стратегічна авіація розпочала «повітряний наступ» проти Японії, здійснюючи систематичні бомбардування військових та економічних об’єктів країни. За таких умов японське командування наказало дати вирішальну битву в районі острова Лейте (Філіппіни), розгромивши американський десант і флот (план «Се»).

Однак битва завершилася перемогою американських військ. Після цього вони розгорнули вирішальний наступ на Філіппінах і до кінця року звільнили їх.

Фактично Японія вже програла війну, але ще не була готова визнати це. Війна тривала.

Щоб відновити доступ до джерел сировини на півдні, японське командування успішно провело наступальну операцію в Китаї, захопивши південь країни. Значну частину військового виробництва було перенесено в Корею і Маньчжурію. Проти американського флоту японське командування масово використовувало атаки камікадзе. Це означало, що остаточний розгром Японії потребує часу й зосередження всіх сил країн антигітлерівської коаліції. Однак це було можливо лише після завершення бойових дій у Європі.

Американські військові висаджуються на острові Лейте. Жовтень 1944 р.

ЦІКАВІ ФАКТИ

23 жовтня 1944 р. біля острова Лейте розпочалася найбільша в історії Другої світової війни морська битва. За чотири дні японський флот було розгромлено й він припинив своє існування як організована бойова сила. Вирішальної поразки зазнала і японська авіація. Втрати Японії становили: чотири авіаносці, три лінкори, десять крейсерів, велика кількість менших суден, а також 500 літаків. Американські втрати: два авіаносці, три есмінці й 200 літаків.

ВИСНОВКИ

• У 1944 р. країни антигітлерівської коаліції здобували вирішальні перемоги. Війська Центральних держав остаточно втратили стратегічну ініціативу, а до кінця року їх блок фактично розвалився.

• Посилення могутності радянської армії, бойова майстерність її командувачів, відкриття Другого фронту остаточно поховали будь-які сподівання Німеччини на завершення війни зі сприятливими для неї наслідками.